

csoportosítja ugyan Csulyak olvasmányanyagát, de ezt a képet adja.

Tofeus Mihály erudíciójának vizsgálata más forrásadottságokra alapozódik, de azért nem a legrosszabb a helyzet vele kapcsolatban sem. Könyvtárának frissessége ugyan elmarad Csulyakétól, de ő is tovább gyarapította könyvtárát, külhoni tanulmányaiból hazatértét követően. Nekem nagyon szimpatikus – forrásokkal ugyan nem alátámasztható – a feltevés: a hiányként érzett könyvanyagot a családtagjai már életében elkérték tőle. Életszerű a feltevés: itt kell segítségül hívni a tulajdonostól fennmaradt szövegemlékek vizsgálatát idézettséget, illetve forrásokat tekintve. Utóbbi persze sikamlós terület, könnyen lehet az ember szubjektív, az idézet forrása sem mindig megállapítható: ismerte a szerzőt, más-tól vette át, kivonat-gyűjteményből vette stb. Oláh Róbert nem is megy bele a találgatásokba, helyesen, de azért „megérzését” megemlíti, ismét csak helyesen.

Az elemzési szempontokat a szerző itt is úgy választotta meg, hogy az eredmények a Csulyak esetében tett megállapításokkal összevethetők legyenek. Az ortodox – nem ortodox kérdés megmaradt alapvetésnek, persze a 17. század második felében más az ortodox, mint fél évszázaddal előbb. Valóban: Tofeus kevésbé értelmiségi, jobban „pártember”. A „párt” persze nem jó kifejezés: hivatali ember. Ne feledjük: Erdélyben vagyunk, és a magyar királyságbeli gyászévtized környékén. Ennek azért voltak tanulságai Erdélyben is. A fenyegetett közösségek bezárulása, az újítás – nem újítás kérdésében a vitáknak „családon belül” tartása természetes reakció, nehogy kívülről bele tudjanak avatkozni a vitáink-

ba. Ami ortodoxnak tűnik fel, sokszor önvédelem.

Oláh Róbert mindkét lelkész esetében kitért az orvosi, természetrajzi olvasmányokra is. Arról nem beszélt, vajon a lelkészek tudták-e ezeket hasznosítani praxisukban. A falu egyetlen értelmiségijének sokszor kellett orvosi tanácsokat adni, vagy éppen helytállni oda vetődő, nem megszokott nézeteket vallókkal való vitában.

Oláh Róbert dolgozata kis 17. századi művelődéstörténet. Tanúsítja, hogy a korszak kulcsszereplőinek olvasmányai elemzése mentén, általánosabb kultúr-történeti megállapítások is tehetők. Ő maga is kimond ilyeneket, ám ebben a tekintetben visszafogott. Helyesen, hiszen még adósok vagyunk – közösen – egyre több mélyfúrás tenni a közösen feltárt forrásanyagban. Azután lassan kirajzolódik az a szellemi erőter, amelyben a korszak értelmiségi alkottak, a lelkészek és más értelmiségiek munkájukat végezték.

(Oláh Róbert: Miskolci Csulyak István és Tofeus Mihály könyves műveltsége. Hernád Kiadó, Sárospatak, 2022. 380 o. ISBN 978-615-5787-27-0. Hit és kultúra 7. Sorozatszerkesztő: Csorba Dávid. A kötet a Károli Gáspár Református Egyetem Egyház és Társadalom Kutatóintézetének Reformáció Öröksége Műhelye, valamint a Tokaj-Hegyalja Egyetem Iskolavárosok Kutatóintézete támogatásával, a THE Iskolavárosok és hátországuk kutatási program keretében jelent meg. Programvezető: Ugrai János.)

HARLOV-CSORTÁN Melinda Ausztriáról nincs, aki írjon?

Gabriel García Márquez kisregénycímének *(Az ezredes úrnak nincs, aki írjon [1961])* parafrázisa nem csak figyelemfelkeltés végett lett a könyvismertetés címe. A megidézett irodalmi alkotásban mindennapi részletek bemutatása révén ábrázol a szerző kortörténeti változásokat. Fiziker Róbert és Tóth Imre kötetei ugyanezt teszik, részletekből (például levéltári forrásokból) bontanak ki problematikákat. Mindkét történész Ausztria és Magyarország viszonyát vizsgálja. Fiziker könyve nagyobb történeti időt átfogva (1867–1989) szemeztet egy-egy konkrét időponthoz vagy személyhez kapcsolódó tanulmányaiban, míg Tóth Imre jóval rövidebb periódust, mintegy húsz évet vizsgál időrendi sorrendben. Márquez hőséne kitarásához hasonlóan, a két szerző tudományos elhivatottsággal kutatja témáját, bár egybehangozó állításuk szerint az osztrák-magyar történeti vizsgálódások nem feltétlenül tekinthetők „kedvelt” vagy nagy érdeklődést kiváltó kutatási területnek. Márquez történetében a főhős élete végén, háborús tettei után kerül az olvasó elé, ahogy Fiziker és Tóth is Ausztria Magyarországgal közös története utáni évtizedeit vizsgálja, hogy részleteiben és egészében megértse azt. Vajon megjön-e

az ezredes nyugdíja, illetve a történészek által várt Ausztria 20. századi története felé forduló tudományos és egyetemes érdeklődés? Lesz-e, aki írjon Ausztriáról a két szerző legutóbbi kötetei után, illetve hatására?

Fiziker Róbert *Osztrák, magyar – két jó barát? Tanulmányok az osztrák-magyar kapcsolatok 1867 és 1989 közötti történetéről* című „válogatás kötete” a Rerum Fides (Mesterművek) sorozatban jelent meg a Line Design Kiadó gondozásában, 2021-ben. A széria „nemzetközi érdeklődést kiváltó magyarországi, illetve magyar vonatkozású legfrissebb történeti kutatási eredményeket tartalmaz [...] elsősorban a politika-, gazdaság-, diplomácia- és művelődéstörténet témaköréből” (hátlap). A sorozat negyediként megjelent kiadványa volt az első olyan, amelynek fókuszában Magyarországon túlmutató, két állam kapcsolatát vizsgáló tanulmányok szerepelnek. A szerző többször hangsúlyozza, hogy országaink egymás iránti tudományos érdeklődése alacsony szintű. Az osztrák 20. századi történelmet tárgyaló magyar-, illetve a hazai legújabb kori történelmet vizsgáló osztrák művek kivételnek tekinthetők. Holott a történelmi kapcsolatok és az

összehasonlítási lehetőségek jó alapot teremtenének új perspektívájú kutatásokhoz. A jelen kötet éppen ezekre az összekapcsolódásokra nyújt egy csokornyí példát a kiegyezéstől a rendszerváltásig.

A kötet két nyelvű, de nem a klasszikus értelemben. Azaz nem minden szöveg olvasható teljes terjedelemben mindkét nyelven – kivéve az előszót –, hanem az öt nagyobb fejezetre osztott írások közül csupán egyetlen tartalmaz német nyelvű szövegeket magyar szinopszissal, míg a többi írás egészében magyarul olvasható német összefoglalóval az egyes szövegek végén. A szerző az öt fejezetet nem kronológiai, hanem tematikus elvek mentén rendezte, ezért bizonyos témák, például IV. (osztrák trónon I.) Károly – aki a szerző egykori diplomamunkájának tárgya volt – több fejezetben szerepelnek. Az első fejezet címe: *Osztrák történelmiak*, becsapósnak tűnhet, azonban a könyv címéhez híven az itt szereplő minden egyes tanulmány rámutat lehetséges magyarországi párhuzamokra, összehasonlítási lehetőségekre. A szöveg másik kohéziós ereje a személyközpontú megközelítés. Minden ehhez a fejezethez tartozó írás középpontjában egy (vagy több) ismertebb, vagy kevésbé ismert osztrák személyiség áll, akinek tettei által mutat be a szerző egy-egy korszakot, illetve problémát. A második fejezet expliciten a magyar-osztrák kapcsolatokat tárgyaló tanulmányokat gyűjti össze egy-egy személy (például Berczeller Richárd), helyszín (soproni politikai találkozók), illetve publikációk (osztrák történelemlékek Magyarországot tárgyaló részeinek elemzése) segítségével. A harmadik fejezetben Fiziker Róbert-

nek a *BBC History* és az *Újkor.hu* korábbi számaiban megjelent írásai olvashatók, amelyek ismeretterjesztő céllal születtek. Az eredeti közlés sajátosságai miatt ez a fejezet nem tartalmaz lábjegyzetben megjelölt forrást. Tematika szempontjából itt tárgyalja a zsidóságot érintő történeti momentumokat folyóiratok, egy kirakatper, illetve egy náci bűnös és egy politikai kézfogása kapcsán. Szóba kerül még a határmezsgyén álló Sopron–Burgenland kérdés, valamint a hidegháború idején kelet-nyugati konfrontációban álló Bécs. A negyedik fejezetben olvashatók az eredetileg és a kötetben német nyelven megjelent tanulmányok, amelyek kronológiai egymásutánban tartalmaznak összehasonlító szövegeket egy-egy személy (Ferenc József és Kossuth Lajos), csoport (a magyarországi és osztrák kommunisták) vagy történeti események (az első világháború, Anschluss), illetve ideológiai-eszmetörténeti kérdések („két világháború közötti legitimista gondolati konstrukció”) kapcsán. Ahogy az utolsó fejezet címe (*A levéltári raktár mélyéről*) jelzi, az itt szereplő írások levéltári forrásközlések, rövid és érdekes „kalászatok”.

Fiziker korábbi publikációihoz híven jelentős forrásanyagot felhasználva, azokat jól áttekinthető (gazdag és aprólékos lábjegyzetekkel), illetve kereshető módon (személynév- és földrajz névmutató) ír. A korábban publikált írások kapcsán azonban jelezniük kell, hogy átlag olvasók számára esetleg kihívást jelentenek a le nem fordított latin idézetek vagy a tudományos közönség számára magyarázatra nem szoruló kifejezések. A kötet egységes jellege az ismétlődő gondolatok és szófordulatok mentén meg-

bicsaklik, ahogy erre a szerző felhívja a figyelmet az *Előszóban*. Mindezek miatt a kötet nem folyamatos olvasás által nyújt komplex képet olvasójának, hanem a sokféle forrás, téma és módszertan alkalmazásával mutatja be a címben kérdőjellel feltételezett 19. és 20. századi osztrák-magyar kapcsolatrendszer.

Tóth Imre könyve rövidebb időintervallumot fog át és földrajzilag fókuszált vizsgálatra vállalkozik. Ahogy a cím mutatja: *Két Anschluss között. Nyugat-Magyarország és Burgenland Wilson-tól Hitlerig*. A könyv 2020-ban a pécsi Kronosz Kiadó gondozásában jelent meg, borítóján a témához illeszkedő, vészjósló színvilágú, a megnevezett területek formálódó felosztását sejtető, sematikus térképrészlet látható. Fiziker munkájához képest Tóth nem sorozat részeként publikált, témája kapcsán mégis a Trianon-kérdéskör sorába helyezhető. Az ilyen kutatások és kiadványok hosszú múltra tekintenek vissza, most csupán néhány újabbban megjelent, az osztrák-magyar határvidék első világháború utáni történetét érintő művet említünk: Murber Ibolya publikációit (*Nyugat-Magyarországtól Burgenlandig, 1918–1924. Határtörténetek az első világháború után*. BTK Történettudományi Intézet, 2021; *Grenzziehung zwischen Ver- und Entflechtungen. Eine Entstehungsgeschichte Deutsch-Westungarns und des Burgenlandes*. Harrassowitz Verlag, 2021), illetve Jankó Ferenc munkáját (*Burgenland földrajzi felfedezése. Tudomány, geopolitika és identitás a két világháború között. A vidék vonzásában 2*. BTK Történettudományi Intézet, 2021).

Tóth Imre több szempontból kiemeli az osztrák-magyar határvidék egyik legmeghatározóbb jellemzőjét, a többnemzetiségű lakosság kérdését, amely különösen a tárgyalt időszakban kapott nagy hangsúlyt. A kérdéskörnek önálló fejezeteket (pl. *A magyar kisebbség Burgenlandban 1921 után*) szentel. Ehhez kapcsolódik, hogy a függelékben az egyes települések különböző (helyi, nemzeti-ségi) nyelvű megnevezéseit egymás mellé állítja – sajnos sokszor hiányosan. Az önálló osztrák tartomány, Burgenland másik jellemzőjét ugyancsak körbejárja: azt a fajta bizonytalanságot, amellyel mind az „alkotó államok”: Magyarország és Ausztria, mind pedig az európai nagyhatalmak (például Franciaország és Németország) viszonyultak a területhez, illetve annak autonómiájához. Részletesen tárgyalja a szláv korridor koncepciót, így a kelet-nyugat (magyar-osztrák) elemzési irány mellett az észak-déli „törekvések” megfelelő hangsúlyt kapnak.

A könyv kronologikusan halad végig az eseményeken a *Bevezető* és az *Epiológus* között, tíz szerkezeti egységben. Az olvasó időbeli tájékozódását napokra lebontott kronológiai függelék segíti. Míg Fiziker könyvében jól elkülönülnek a fókuszált kutatások, Tóth munkája egyetlen történetfolyam. Bár megjelennek benne konkrét személyhez vagy helyszínhez kötődő mozzanatok, ezek nyomon követése még a rövid fejezetekre tagoltsággal és a gazdag képanyaggal is kihívást jelenthet a témát nem ismerő olvasó számára. Az eseménytörténetben hangsúlyos szerepet kap még a gazdasági megközelítés. Összehasonlításként olvashatunk más elszakított területekről (például Erdély vagy a Felvidék), így

kontextusba helyezve világít rá a szerző a bemutatott terület szerepére a nemzeti politikákban és a közmegítélésben. Fiziker és Tóth könyvét egymás mellé helyezve jól látható Sopron jelentősége az osztrák-magyar történeti kutatásokban, a „leghűségesebb város” mindkét kötetben megjelenik.

Tóth munkája arányaiban kevesebb szövegközi forrásmegjelölést, viszont számos képi illusztrációt tartalmaz (Fiziker könyvében egyetlen ábra sincs). Feltételezhető, hogy célközönsége nem (kizárólag) a források mentén további kutatásokra motivált tudományos szakmai kör, hanem a könyv elsősorban széleskörű ismeretátadásra szánt írás. Ezt igazolja a gazdag forrásanyaggal kutatott téma színes nyelvezete, a könnyedebb hangvételű, provokatív tűnő címek (*Kell-e Európának Ausztria-Magyarország?; Zavar a keresztelőn. Burgenland vagy nem Burgenland?* stb.), s hogy az írott és levéltári források mellett fényképek, plakátok és festmények kapcsán beszél az adott kor kulturális jellemzőiről. Figyelmet fordít a (megváltozott) életmód bemutatására, így valóban komplex képet fest az osztrák-magyar határvidék 20. század eleji történetéről.

Fiziker Róbert és Tóth Imre nemcsak tudományos érdeklődéssel fordulnak Nyugat-Magyarország, illetve az osztrák-magyar kapcsolatok felé, személyes szálakkal is oda kötődnek. Fiziker soproni születésű, Tóth a Soproni Múzeum igazgatója. Egy korábbi Tóth-kötet egyik lektora Fiziker volt. Bármennyire igaz tehát, hogy kevesen foglalkoznak az osztrák-magyar 20. századi történeti kapcsolatokkal, mégis létezik egy ösz-

szekapcsolódó kutatói kör, akik egymás munkáját figyelve és segítve nagyobb teret jelölnek ki a témának. A két szerző egyaránt kifejezi szándékát, hogy „a mítoszok, félinformációk, tévhitek és előítéletek ellen” (Fiziker 7), illetve „[a] fabulák, hamis állítások cáfolatára, a rosszul elhelyezett hangsúlyok, a retorikai sekélyesség és egydimenziós látásmód kiegyenlítésének szándékával” (Tóth 13) kívánnak fellépni. Kutatási nehézségek persze érzékelhetők. Fiziker egyik lábjegyzetében kiemeli, hogy „[A] levéltárban található dokumentumok azonban a kutatók szélesebb köre számára jelenleg még nem hozzáférhetők.” (280) Tóth pedig így ír: „[E]rre vonatkozóan azonban nem találni bizonyítékot a békekonferencia iratai között” (67). A kötetek mindazonáltal egyértelművé teszik a tudományos szakma és a szélesebb közönség számára, hogy vannak, akik írnak Ausztriáról, és őket valóban érdemes olvasni.

(Fiziker Róbert: *Osztrák, magyar – két jó barát? Tanulmányok az osztrák-magyar kapcsolatok 1867 és 1989 közötti történetéről*. Line Design Kiadó, Budapest, 2021. 304 o. ISBN 978-963-480-018-7.; Tóth Imre: *Két Anschluss között. Nyugat-Magyarország és Burgenland Wilsontól Hitlerig*. Kronosz Kiadó, Pécs, 2020. 472 o. ISBN 978-615-6048-61-5)